

Jaarverslag 2008

Colofon**Publicatie**

Kiesraad
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Contact

Secretariaat Kiesraad
T 070 426 6266
F 070 426 6489
E kiesraad@kiesraad.nl
www.kiesraad.nl

Bezoekadres

Herengracht 21
Den Haag

Den Haag, juli 2009

ISBN: 978-90-78056-11-9

Niets uit dit jaarverslag mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder uitdrukkelijke vermelding van de bron.

Inhoudsopgave

	Voorwoord	5
1	<i>Inleiding</i>	7
2	<i>Taken en samenstelling</i>	8
3	<i>Ontwikkelingen</i>	9
4	<i>Organisatie en werkwijze</i>	11
5	<i>De Kiesraad als adviesorgaan</i>	12
6	<i>De Kiesraad als zelfstandig bestuursorgaan</i>	18
6.1	<i>Algemeen</i>	
6.2	<i>Gemeentelijke herindelingsverkiezingen</i>	
6.3	<i>Vervulling van tussentijdse vacatures</i>	
6.4	<i>Ondersteunende Software Verkiezingen</i>	
6.5	<i>Waterschapsverkiezingen</i>	
7	<i>Registratie van een aanduiding</i>	22
7.1	<i>Registratieverzoeken</i>	
7.2	<i>Schrapping van een geregistreerde aanduiding</i>	
7.3	<i>Advies over de registratie van politieke groeperingen</i>	
7.4	<i>Beleidsregel Schrijfwijze van een aanduiding</i>	
8	<i>Rechtszaken</i>	24
9	<i>Communicatie</i>	28
9.1	<i>Wet openbaarheid van bestuur</i>	
9.2	<i>Databank verkiezingsuitslagen</i>	
9.3	<i>Publicaties</i>	
10	<i>Internationale ontwikkelingen</i>	29
11	<i>Financiën</i>	30
	Bijlage Beleidsregel Schrijfwijze van een aanduiding	31

Voorwoord

Voor u ligt het jaarverslag van de Kiesraad over het jaar 2008. Enerzijds wil de Kiesraad met dit jaarverslag verantwoording afleggen over zijn werkzaamheden in het afgelopen jaar en anderzijds aan een breder publiek inzicht bieden in zijn werkzaamheden.

In 2008 vonden geen verkiezingen voor algemeen vertegenwoordigende organen plaats. Wel werden in november 2008 de landelijke verkiezingen voor de besturen van de waterschappen gehouden. Dit jaar werd voor het eerst gestemd via het lijstenstelsel. Ook nieuw was dat de 26 waterschappen gelijktijdig verkiezingen organiseerden. De Kiesraad heeft de ontwikkelingen gevolgd, ook omdat door de toenemende gelijkenis tussen het verkiezingsproces voor waterschappen en dat voor algemeen vertegenwoordigende lichamen de stelsels elkaar eerder wederzijds zullen beïnvloeden, en omdat de Kiesraad in aanloop naar deze verkiezingen voor het eerst in zijn geschiedenis door het departement van Verkeer en Waterstaat was gevraagd om te adviseren over de inrichting van het kiesstelsel voor waterschappen. De vraag of in de toekomst aanpassingen in het verkiezingsproces voor de waterschappen nodig zullen zijn, zal aan de hand van de verschillende toegezegde evaluaties terugkeren.

De Kiesraad bracht in 2008 vijf adviezen en twee reacties uit. De onderwerpen van advies liepen zeer uiteen. Van een advies over een raadplegend referendum over het Europees Hervormingsverdrag tot een advies over het helpen van kiezers met een verstandelijke beperking, analfabeten en mensen die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen. Van een advies over een wetsvoorstel om de Kieswet te wijzigen in verband met de nieuwe staatsrechtelijke positie van de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba (de BES-eilanden) binnen Nederland tot een advies over het wetsvoorstel Wet inrichting verkiezingsproces. Dit laatste advies, waarin de Kiesraad fundamentele bezwaren naar voren brengt tegen het conceptwetsvoorstel, schetst het internationale kader voor het verkiezingsproces en de daaruit voortvloeiende mogelijkheden en onmogelijkheden voor de organisatie en inrichting van verkiezingen in Nederland. Bijzondere aandacht is in dit advies uitgegaan naar de verdeling van de verschillende taken en bevoegdheden over de op nationaal niveau betrokken bestuursorganen en de gemeenten en tussen de landelijke bestuursorganen onderling, mede vanuit het perspectief van de noodzaak van checks and balances.

Het Evaluatierapport over Nederland inzake 'Transparantie in de financiering van politieke partijen' is in juni 2008 definitief vastgesteld door GRECO. GRECO, de 'Groep van Staten tegen Corruptie', waarvan Nederland sinds 2001 lid is, is onderdeel van de Raad van Europa en heeft als doel: het bestrijden van corruptie door het monitoren van de anti-corruptiemaatregelen van de deelnemende landen. GRECO heeft de situatie inzake het toezicht op de financiën van politieke partijen onderzocht en in het bijzonder het conceptwetsvoorstel inzake de financiering van politieke partijen bekeken. GRECO onderstreept de noodzaak van een wet inzake de financiering van politieke partijen en de openbaarheid van giften. Deze wet moet voorzien in een aantal waarborgen waar het nu nog aan ontbreekt en wordt gezien als een belangrijke stap in de goede richting ter voldoening aan internationale normen op dit terrein.¹

De Raad van Europa heeft bij monde van de voorzitter van de Venice Commission in 2008 het verzoek gedaan aan de Kiesraad en de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties om het 6e EMB-congres te organiseren. Dit internationale congres van zusterorganisa-

¹ Rapport van Group of States against Corruption (GRECO) over de evaluatie van de transparantie van partijfinanciering in Nederland (bijlage bij Kamerstukken II, 2007-2008, 31 200 VII, nr. 77).

ties van de Kiesraad, de zogenaamde Electoral Management Bodies zal in november 2009 in Den Haag worden gehouden. Thema's die op dit congres aan de orde komen, zijn het informeren van de kiezer, verhoging van de verkiezingsdeelname en ontzetting uit het kiesrecht. Het congres zal door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Kiesraad gezamenlijk worden georganiseerd.

Dit jaarverslag geeft een beeld van de activiteiten die de Kiesraad het afgelopen jaar heeft ondernomen op het brede terrein van verkiezingen. Het is een terrein dat voortdurend aan verandering onderhevig is, en dat zich terecht mag verheugen in intensieve aandacht van media en de kiezers. Uit allerlei vergelijkende onderzoeken blijkt dat het vertrouwen van de Nederlandse kiezer in het verkiezingsproces verhoudingsgewijs groot is. Dat stemt tot vreugde. Maar alleen door voortdurend onderhoud en verbetering van het verkiezingsproces kan dit vertrouwen worden behouden. Ook in de komende jaren zullen we daaraan werken.

H.R.B.M. Kummeling,
voorzitter

1 Inleiding

Het Jaarverslag Kiesraad 2008 geeft informatie over de werkzaamheden en organisatorische aspecten van de Kiesraad in het afgelopen jaar. Per hoofdstuk worden de belangrijkste onderwerpen van 2008 belicht. In de beschrijving is niet overal een strikte scheiding aangebracht tussen de werkzaamheden die de Kiesraad verricht als adviesorgaan en de werkzaamheden die de Kiesraad verricht als centraal stembureau, omdat beide werkzaamheden raakvlakken over en weer hebben.

Bepaalde activiteiten uit 2008 die pas begin 2009 zijn afgerond, worden hier toch reeds beknopt genoemd. In het jaarverslag over 2009 worden deze onderwerpen dan uitgebreider behandeld.

Ingevolge artikel 28 van de Kaderwet adviescolleges is dit Jaarverslag Kiesraad 2008 aangeboden aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, mevrouw dr. G. ter Horst. In verband met haar verantwoordelijkheid voor het kiesrecht en de verkiezingen is het jaarverslag ook aangeboden aan de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, mevrouw drs. A.Th.B. Bijleveld-Schouten.

2 Taken en samenstelling

De Kieswet regelt in artikel A 1 de instelling van de Kiesraad. Artikel A 2 van de Kieswet bepaalt de taak en samenstelling van de Raad:

- 1 De Kiesraad heeft tot taak de regering en de beide kamers der Staten-Generaal van advies te dienen in uitvoeringstechnische aangelegenheden die het kiesrecht of de verkiezingen betreffen.
- 2 De Kiesraad treedt voorts op als centraal stembureau in de gevallen waarin de wet dat voorschrijft.
- 3 De Kiesraad bestaat uit zeven leden.

Naast de wettelijke taken van adviesorgaan en centraal stembureau vervult de Kiesraad een rol in de informatieverstrekking aan burgers, gemeenten, politieke partijen en andere geïnteresseerden. In andere onderdelen van dit verslag wordt daarop ingegaan.

Al enige tijd geleden is in een conceptwetsvoorstel financiering politieke partijen het voornemen neergelegd om de taken subsidiëring van politieke partijen en het toezicht op de financiën van politieke partijen bij de Kiesraad onder te brengen. Over dit wetsvoorstel is op 13 maart 2006 en op 13 april 2006 door de Kiesraad geadviseerd. Op 9 december 2008 is op verzoek van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een nadere reactie uitgebracht.² Het wetsvoorstel is nog niet bij de Tweede Kamer ingediend.

De samenstelling van de Kiesraad is in 2008 niet gewijzigd en was als volgt:

prof. mr. H.R.B.M. Kummeling, voorzitter;
G.J. Schutte, ondervoorzitter;
mw. mr. G.M.M. Blokdijk-Hauwert, lid;
R.T.B. Heemskerk, lid;
mw. prof. dr. M.H. Leyenaar, lid;
W.M.B. Stoker, lid;
mr. A.J. te Veldhuis, lid.

De heer Kummeling, mevrouw Leyenaar en de heer Te Veldhuis zijn bij Koninklijk Besluit van 5 juli 2008 met ingang van 1 januari 2009 voor vier jaren herbenoemd als voorzitter respectievelijk leden van de Kiesraad.

Mw. mr. J. Schipper-Spanninga vervulde de functie van secretaris-directeur van de Kiesraad. Mw. mr. R. Hoorweg was plaatsvervangend secretaris-directeur.

² Het advies van de Kiesraad is op verzoek van de Tweede Kamer bij brief van 24 januari 2008 van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aan de Tweede Kamer aangeboden (Kamerstukken II, 2007-2008, 31 200 VII, nr. 46). De brief van de Kiesraad, waarin op een latere versie van het wetsvoorstel is gereageerd, evenals de reactie van 9 december 2008 zijn te raadplegen via www.kiesraad.nl.

3 Ontwikkelingen

2008 is een jaar geweest waarin belangrijke stelselwijzigingen op het terrein van verkiezingen zijn doorgevoerd, maar waarin ook van bepaalde ingrijpende wijzigingen werd afgezien.

Zo stemde de Eerste Kamer in met het afschaffen van de uitsluiting van het kiesrecht van diegenen die wegens een geestelijke stoornis onder curatele waren gesteld. Deze grondwetsherziening, die gevolgd werd door een wijziging van de Kieswet³ kent een lange historie. Een andere uitbreiding van de groep kiesgerechtigden vond plaats door aan alle inwoners van de Antillen en Aruba die aan de eisen voldoen die ook voor ingezetenen van Nederland gelden, het kiesrecht voor het Europees Parlement toe te kennen. Ook deze uitbreiding van het kiesrecht kwam, evenals de eerstgenoemde, tot stand nadat personen die het kiesrecht ontzegd werd, een procedure bij de rechter, uiteindelijk uitmondend in een oordeel van het Europese Hof, hadden aangespannen.⁴

Niet alleen het kiesrecht zelf, maar ook de organisatie van verkiezingen en de daarbij gebruikte middelen stonden in 2008 nog steeds in de belangstelling, onder meer van de media. Een expertgroep nieuwe stemtechnologie⁵ onderzocht de mogelijkheden van de stemmenprinter en stemmenteller als alternatief voor de in het verleden gebruikte, maar nu niet langer goedgekeurde, stemmachines. De expertgroep kwam tot de conclusie dat 'de inspanningen die (in organisatorische en financiële zin) moeten worden verricht om een stemprinter te ontwikkelen en te testen zeer hoog zijn terwijl daar geen 100% garantie tegenover staat dat elk afzonderlijk apparaat bij gebruik tijdens een verkiezing aan de gestelde norm voldoet'.⁶ Niet lang daarna besloot de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties af te zien van de invoering van deze voorziening en vooralsnog terug te keren naar het gebruik van potlood en papier bij verkiezingen. Met deze stap heeft Nederland een richting ingeslagen die in het informatietijdperk niet altijd makkelijk uit te leggen is, maar die gelet op de risico's op manipulatie dan wel doorbreking van het stemgeheim bij de aan de orde zijnde voorzieningen, wel onvermijdelijk is.

In 2008 werd ook een andere principiële wijziging doorgevoerd: de invoering van de legitimatieplicht bij verkiezingen.⁷ Vooralsnog alleen in de gemeenten die deelnamen aan het experiment Stemmen in een Willekeurig Stemlokaal, maar vanaf 2010 voor alle gemeenten. De Kiesraad had eerder al geadviseerd over te gaan tot een legitimatieplicht bij het uitbrengen van de stem.⁸

Naar aanleiding van de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer in 2007 ontstond in 2008 discussie over diverse aspecten van de verkiezing van de Eerste Kamer. De Eerste Kamer hield zelfs op 26 februari 2008 een interpellatiedebat met de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.⁹ In het debat stond de vraag centraal of een oproep van politieke partijen aan hun eigen leden van provinciale staten om een door de partij vastgestelde lijstvolgorde te

3 Kamerstukken I, 2006-2007, 30 471, D (Stbl. 2006, 564) en 2007-2008, 31 012, nr. 34 (Stbl. 2008, 272). Uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 29 oktober 2003, 200300512/1, JB 2004, 1.

4 Uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 21 november 2006, 200404446/1 en 200404450/1, www.raadvanstate.nl. Arrest van het hof van Justitie van 12 september 2006, C-300/04. Kamerstukken I, 2008-2009, 31 392, G, Stb. 2008, 475.

5 Instellingsbesluit expertgroep, Staatscourant 5 februari 2008, nr. 25 / pag.8.

6 Kamerstukken II, 2007-2008, 31 200 VII, nr. 64.

7 Kamerstukken I, 2008-2009, 28 664, E.

8 Advies van 22 juni 2007, te vinden op www.kiesraad.nl onder Adviezen.

9 Interpellatie- Kox, Aanhangsel Handelingen, 2007-2008, nr.21, blz. 913-927.

volgen, zich verdroeg met de Grondwet. Ook drie andere onderwerpen genoten de belangstelling van de Eerste Kamer: de hoogte van de voorkeurdrempel, de mogelijkheid van lijstencombinaties na de stemming voor provinciale staten, en het tijdstip van de stemming.¹⁰

In 2008 werden eerdere voornemens tot stelselherzelingen ingetrokken. Beide wetsvoorstellen tot invoering van de gekozen burgemeester en het opnieuw ingediende grondwetsherzeningvoorstel tot deconstitutionalisering van de aanstelling van de burgemeester werden ingetrokken. Ook de mogelijkheid van een burgemeestersreferendum, in 2001 ingevoerd, werd door een wijziging van de Gemeentewet afgeschaft.¹¹

Het kabinet reageerde ook op de voorstellen die, op verzoek van het vorige kabinet, door het Burgerforum Kiesstelsel waren ontwikkeld. Het Burgerforum had voorgesteld om de kiezer de keuze te geven tussen het uitbrengen van ofwel een stem op de partij van zijn keuze ofwel het uitbrengen van een voorkeurstem op de kandidaat van zijn voorkeur.¹²

Naast al deze ontwikkelingen werd, als gevolg van de discussie over de stemmachines, nagedacht over een andere inrichting van het verkiezingsproces. Het kabinet legde een voorstel voor een Wet inrichting verkiezingsproces voor advies voor aan de Kiesraad, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB). De Kiesraad en de VNG hadden, deels op vergelijkbare en deels op andere gronden, grote problemen met het voorstel. Ook de NVVB plaatste kanttekeningen. Zie hiervoor het betreffende advies van de Kiesraad en de VNG.¹³

Tot slot wordt gewezen op de totstandkoming van een technische wijziging van de Kieswet.¹⁴ Onderdeel van deze technische wijziging is onder meer de aparte telling van blanco stemmen. Tot deze wijziging werden blanco stemmen beschouwd als ongeldige stemmen.

10 Brief van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aan de Eerste Kamer: Kamerstukken I, 2007-2008, 31 200 IIA, A. De Kiesraad adviseerde overigens ook over verschillende van deze en andere onderwerpen die verband houden met de verkiezing van de Eerste Kamer, verwezen zij naar het advies van de Kiesraad wijziging Kieswet m.b.t. verkiezingen Eerste Kamer van 15 juli 2009, zie www.kiesraad.nl.

11 Kamerstukken I, 2008-2009, 31 393 (Stbl. 538).

12 Kamerstukken II, 2007-2008, 30184, nrs. 11 en 20.

13 Advies van de Kiesraad van 10 november 2008, te vinden op www.kiesraad.nl. Reactie van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten van 2 oktober 2008, te vinden op www.vng.nl.

14 Stb. 2008, nr. 405.

4 Organisatie en werkwijze

Secretariaat van de Kiesraad

Het secretariaat van de Kiesraad bestaat uit 12 formatieplaatsen vaste bezetting, met de mogelijkheid van opschaling in tijden van verkiezingen. In die perioden wordt bij voorbeeld altijd een Informatiepunt Verkiezingen ingericht. In 2008 is dit niet het geval geweest, omdat er geen reguliere verkiezingen plaatsvonden.

Het secretariaat is beheersmatig onderdeel van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; de medewerkers zijn in dienst van het ministerie, maar worden vervolgens ter beschikking gesteld aan de Kiesraad. Zij zijn dan ook alleen verantwoording verschuldigd aan de Kiesraad.

Project uitplaatsing

De Kiesraad en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties vinden het wenselijk om het secretariaat van de Kiesraad uit het kerndepartement te plaatsen, zodat de autonome positie van de Kiesraad ook in de uitvoering van zijn beheerstaak beter zichtbaar wordt. In 2008 is het rapport 'Kiezen voor helderheid' verschenen. In dit rapport worden verschillende vormen beschreven om deze uitplaatsing te realiseren. Met het kerndepartement is afgesproken de variant nader te onderzoeken waarbij het secretariaat wordt uitgeplaatst door middel van het toekennen van een eigen rechtspersoonlijkheid aan de Kiesraad en zijn secretariaat. Dit zal in 2009 zijn beslag krijgen.

Wetenschappelijke Raad van Advies

Voor advisering over het onderzoeksprogramma van de Kiesraad is in 2008 een Wetenschappelijke Raad van Advies ingesteld. Deze raad bestaat uit prof. dr. W.J.M. Voermans, hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de Universiteit Leiden, de politicoloog dr. H. van der Kolk, verbonden aan de vakgroep Politicologie en Onderzoeksmethoden van de Universiteit Twente en de historicus dr. J. Loots, verbonden aan de afdeling Politieke Geschiedenis van de Radboud Universiteit. Secretaris is dr. R. de Jong, onderzoeker bij het secretariaat van de Kiesraad. Deze Wetenschappelijke Raad van Advies is in 2008 tweemaal bijeengekomen.

Vergaderingen

De Kiesraad kwam in 2008 veertien maal plenair bijeen. Daarnaast vonden diverse overleggen in kleiner verband plaats.

Externe contacten

De Kiesraad en zijn secretariaat onderhouden vanzelfsprekend diverse externe contacten. Overleg op periodieke basis vindt plaats met de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, en de Nederlandse Vereniging Burgerzaken. Ook was er in 2008 – naast het regelmatige contact tussen griffie en secretariaat – overleg tussen de Vaste Commissie voor BZK van de Tweede Kamer en de Kiesraad. Ten slotte wordt hier vermeld dat er ook in 2008 veelvuldig overlegd is met de ambtenaren bij gemeenten die de hoofdstembureaus ondersteunen.

5 De Kiesraad als adviesorgaan

Op grond artikel A 2, eerste lid, van de Kieswet heeft de Kiesraad tot taak de regering en de beide kamers der Staten-Generaal te adviseren over uitvoer technische aangelegenheden die het kiesrecht of de verkiezingen betreffen. De adviezen kunnen worden onderscheiden in adviezen op verzoek en spontane adviezen. Advisering op verzoek geschiedt aan de minister of staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en aan de Eerste en Tweede Kamer. Spontane adviezen worden in beginsel uitgebracht aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. In totaal bracht de Kiesraad vijf adviezen en twee reacties uit. Deze adviezen zijn op verzoek uitgebracht en er zijn twee reacties op kabinetsstandpunten. Het merendeel van deze adviezen is gericht aan de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Eén advies is gericht aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en één advies aan de Tweede Kamer. Hierna volgt een beschrijving van de strekking van de adviezen en de reacties.

Advies van 22 januari 2008 over bijstandverlening in het stemlokaal

De Kiesraad adviseerde de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties over de bijstandverlening aan een kiezer die anders dan wegens zijn lichamelijke gesteldheid hulp behoeft. Daarbij kan worden gedacht aan analfabeten of laaggeletterden, zij die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen en personen die vanwege een verstandelijke beperking moeite hebben met het uitbrengen van een stem. Dit advies kan tevens worden gezien als een reactie op het kabinetsstandpunt inrichting verkiezingsproces van 23 november 2007 (kenmerk BPR2007/U59586). Overige opmerkingen van de Kiesraad ten aanzien van het kabinetsstandpunt zijn verwoord in zijn brief van 18 januari 2008.¹⁵

De Kiesraad adviseerde om de huidige bepaling van artikel J 28 van de Kieswet te handhaven. Voor de groep kiezers met een verstandelijke beperking wijst de Kiesraad op de wenselijkheid om het vereiste van het zelfstandig kunnen bepalen van de wil en het daadwerkelijk effectueren daarvan door zelfstandig een stem uit te brengen, te handhaven. Zowel ten aanzien van de kiezers die analfabeet zijn of de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen als ten aanzien van kiezers met een verstandelijke beperking acht de Kiesraad het gevaar van ongewenste beïnvloeding bij het bieden van bijstand te groot.

In een brief van 24 januari 2008 aan de voorzitter van de Tweede Kamer heeft de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties te kennen gegeven dat de visie van de Kiesraad over bijstandverlening aan kiezers in het buitenland in grote lijnen overeenkomt met het standpunt dat het kabinet heeft ingenomen met betrekking tot het rapport van de Adviescommissie inrichting verkiezingsproces en dat het advies van de Kiesraad zal worden betrokken bij het herzien van de wet- en regelgeving rondom het verkiezingsproces.

Advies van 24 januari 2008 over het raadplegend referendum Europees Hervormingsverdrag

Aan de Tweede Kamer heeft de Kiesraad een advies uitgebracht over het wetsvoorstel van de leden Van Bommel, Van der Ham, Ouwehand, Peters en De Roon met betrekking tot het houden van een raadplegend referendum over het Hervormingsverdrag van de Europese Unie. De Kiesraad heeft zich in dat advies een oordeel onthouden over de noodzakelijkheid en wenselijkheid van het houden van een referendum en zich beperkt tot uitvoeringstechnische vraagstukken. Het wetsvoorstel sluit, zoals ook in de Memorie van Toelichting is vermeld, in belangrijke mate aan bij de Wet raadplegend referendum Europees Grondwet. Op enkele punten wordt

¹⁵ Brief van 18 januari 2008, kenmerk 2008-0000026497, te raadplegen op www.kiesraad.nl.

van die wet afgeweken, met name op punten waarover in evaluaties naar aanleiding van dat referendum verbeteringen zijn gesuggereerd. De Kiesraad heeft in zijn advies enkele opmerkingen geplaatst over de keuzes in het wetsvoorstel. De Kiesraad geeft in overweging om in het wetsvoorstel te bepalen dat kiezers die zich registeren voor de verkiezing van het Europees Parlement daarbij kunnen vermelden ook geregistreerd te willen worden voor een eventueel te houden referendum. Op deze manier kan ervoor worden gezorgd dat zoveel mogelijk kiezers uit het buitenland aan het referendum kunnen deelnemen. Voorts adviseerde de Kiesraad om de bepalingen over de termijn van inwerkingtreding van de wet te heroverwegen. Verder adviseerde de Kiesraad om de termijn voor het houden van een referendum later te laten aanvangen ten opzichte van de dag van benoeming van de leden van de referendumcommissie en om de periode waarin het referendum niet kan plaatsvinden te verruimen. Ook zou naar de mening van de Kiesraad moeten worden bepaald dat de burgemeester het aantal kiesgerechtigden vaststelt. Het hoofdstembureau kan dan voor de kieskring het totaal aantal kiesgerechtigden vaststellen, waarna het centraal stembureau op basis van deze gegevens tot officiële opkomstcijfers kan komen. Verder was in het wetsvoorstel niet vermeld op welke wijze kiezers in het buitenland meegenomen worden in de opkomstbepaling. De Kiesraad adviseerde dan ook om te bepalen dat de burgemeester van Den Haag vaststelt hoeveel kiezers zich hebben geregistreerd om mee te stemmen. Ten slotte adviseerde de Kiesraad om de titel van hoofdstuk zes te wijzigen in: De vaststelling van de opkomst en uitslag van het referendum, om zo recht te doen aan de in dat hoofdstuk geregelde taken.

De meeste opmerkingen van de Kiesraad zijn door de indieners van het wetsvoorstel overgenomen.¹⁶ Zo is het voorstel om de termijn voor het houden van een referendum later te laten aanvangen ten opzichte van de dag van benoeming van de leden van de referendumcommissie overgenomen evenals het voorstel om de periode waarin het referendum niet kan plaatsvinden te verruimen. Ook het advies van de Kiesraad om te bepalen dat de burgemeester het aantal kiesgerechtigden vaststelt is overgenomen. Overeenkomstig het voorstel van de Kiesraad is de titel van hoofdstuk zes gewijzigd. Het voorstel van de Kiesraad om te bepalen dat de burgemeester van Den Haag vaststelt hoeveel kiezers zich hebben geregistreerd om mee te stemmen is niet overgenomen.

Advies van 18 september 2008 over wijziging van het Tijdelijk experimentenbesluit Kiezen op Afstand

De Kiesraad heeft de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties geadviseerd dat de voorgestelde wijziging van het Experimentenbesluit onvoldoende is als basis voor invoering van de identificatieplicht bij het stemmen. De Kiesraad wijst in het advies op het risico van onduidelijkheid over de controle van een pasje of document dat een kiezer dient over te leggen wanneer zijn identiteitsbewijs in het ongerede is geraakt en pleit voor een uniforme regeling voor alle kiezers. Het belang van goede (en tijdige) communicatie wordt onderschreven. Tenslotte adviseerde de Kiesraad om bij de termijn voor het aanvragen van een vervangende stempas, werkdagen in plaats van dagen te hanteren.

De regering is - blijkens de Nota van Toelichting op het Koninklijk Besluit van 20 maart 2009 tot wijziging van het Tijdelijke experimentenbesluit Kiezen op Afstand - van mening dat de huidige bewoording van artikel 3 van de 'Experimentenwet Kiezen op Afstand' een identificatieplicht bij het stemmen in een willekeurig stemlokaal met behulp van een stempas niet uitsluit. In tegenstelling tot de Kiesraad acht het kabinet het nuttig met de identificatieplicht te experimenteren; de ervaringen kunnen dan immers worden meegenomen bij de officiële invoering in het kader van het in voorbereiding zijnde wetsvoorstel inrichting verkiezingsproces.

¹⁶ Kamerstukken II, 2007-2008, 31 259, nr. 5 en nr. 6.

Ook deelt het kabinet de vrees van de Kiesraad niet, dat de invoering van de identificatieplicht in alleen de gemeenten die deelnemen aan het experiment stemmen in een willekeurig stemlokaal tot verwarring zal leiden.

Advies van 23 oktober 2008 over wijziging van de Kieswet in verband met de nieuwe staatsrechtelijke positie van de BES-eilanden als openbaar lichaam binnen Nederland

De Kiesraad adviseerde de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties over het wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet in verband met de nieuwe staatsrechtelijke positie van Bonaire, Sint Eustatius en Saba als openbaar lichaam binnen Nederland. De Kiesraad onderschrijft in hoofdlijnen het wetsvoorstel. De Kiesraad ziet het als een voordeel dat, door de regeling van het kiesrecht voor de BES-eilanden zoveel mogelijk onder te brengen in een aparte afdeling, de Kieswet zoveel mogelijk intact blijft en dat de bepalingen die betrekking hebben op de openbare lichamen zoveel mogelijk zijn samengebracht één hoofdstuk. Verder ondersteunt de Kiesraad, gelet op het belang van een uniforme wijze van stemmen in Nederland, het uitgangspunt dat de Kieswet integraal wordt toegepast op de BES-eilanden. Hoewel hieraan de nodige consequenties zijn verbonden als het gaat om de uitvoering van de verkiezingen (bijvoorbeeld bij de procedure van de kandidaatstelling en de procedure volgend op de stemming), stemt de Kiesraad in met de keuze om voor de Eerste en Tweede Kamerverkiezingen de drie openbare lichamen een eigen kieskring te laten zijn. De Kiesraad heeft te kennen gegeven onder ogen te zien dat er met deze keuze mogelijk spanning ontstaat met artikel 55 van de Grondwet, maar zich aan te sluiten bij de opvatting van de Raad van State van het Koninkrijk dat het aangewezen wordt geacht de leden van de eilandsraden voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer gelijk te stellen met de leden van provinciale staten. Wel meent de Kiesraad dat bij een eerstvolgende herziening van de Grondwet hiervoor een voorziening dient te worden getroffen. Naar de mening van de Kiesraad verdient het de voorkeur om taken ten aanzien van de beoordeling van de authenticiteit van stukken, voor zover het gaat om handelingen die binnen het Europese deel van Nederland tot de taken van het centraal stembureau horen, te beleggen bij de rijksvertegenwoordiger als vertegenwoordiger van de Kiesraad. Wat betreft de inlevering van kandidatenlijsten adviseerde de Kiesraad een voorziening te treffen in de vorm van een verlengd loket zowel op de BES-eilanden als in het Europees deel van Nederland. De Kiesraad heeft te kennen gegeven graag bereid te zijn mee te denken over de vormgeving van deze voorziening. Verder kan de Kiesraad zich vinden in de in het wetsvoorstel gemaakte keuze om verzending van stukken langs elektronische weg mogelijk te maken van hetzij de gezaghebbers van Saba en Sint Eustatius naar het hoofdstembureau op Bonaire, hetzij vanuit het hoofdstembureau naar het centraal stembureau. Verder ondersteunt de Kiesraad het wijzigingsvoorstel van artikel I 2, eerste lid, onderdeel e, van de Kieswet. Ook ondersteunt de Kiesraad het voorgestelde onderzoek naar het draagvlak voor het in de Kieswet introduceren van de mogelijkheid om logo's van politieke partijen te tonen op het stembiljet en de uitvoeringstechnische consequenties van een dergelijk registratieverzoek. Daarnaast heeft de Kiesraad een aantal kanttekeningen geplaatst bij de in het wetsvoorstel gemaakte keuzen.

Blijkens de Memorie van Toelichting¹⁷ bij het wetsvoorstel onderschrijft de regering in grote lijnen het advies van de Kiesraad. De Kiesraad is niet gevolgd in zijn advies om de taken ten aanzien van de authenticiteit van stukken te beleggen bij de rijksvertegenwoordiger als vertegenwoordiger van de Kiesraad, omdat geen noodzaak werd gezien voor een afwijking van de normale regeling in de Kieswet, in de zin van een extra toetsing door een derde van stukken voor verzending van het hoofdstembureau naar het centraal stembureau. Het advies van de Kiesraad een voorziening te treffen voor de kandidaatstelling in een andere kieskring dan de ei-

¹⁷ Kamerstukken II, 2007-2008, 31 956, nr 3.

gen, in de vorm van een verlengd loket zowel in de openbare lichamen als in het Europese deel van Nederland is evenmin opgevolgd. De reden hiervoor was dat een dergelijke voorziening een verdergaande afwijking van de systematiek van de Kieswet met zich mee brengt waarvoor geen noodzaak lijkt te bestaan. De mogelijkheid die de Kieswet biedt om decentrale (en centrale) kandidaatstelling desgewenst via aanwijzing van een kiezer in de desbetreffende kieskring te doen, werd blijkens de Memorie van Toelichting afdoende geacht. Ten aanzien van de het voorstel van de Kiesraad om in de Grondwet een voorziening te treffen voor het gelijkstellen van de eilandsraad met de leden van Provinciale Staten heeft de regering zich op het standpunt gesteld dat, nadat duidelijk is welke status Bonaire, Sint Eustatius en Saba definitief zullen krijgen, de Grondwet op dit punt zal worden herzien.

Reactie van 4 november 2008 op het wetsvoorstel Wet inrichting verkiezingsproces

Over het wetsvoorstel Wet inrichting verkiezingsproces dat op verschillende onderdelen het verkiezingsproces herziet is een reactie gestuurd aan de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De Kiesraad heeft een aantal fundamentele kanttekeningen geplaatst bij de voorgestelde aanpassingen en heeft de staatssecretaris geadviseerd om het wetsvoorstel te heroverwegen. De Kiesraad acht het zeer ongewenst de regeling inzake het kiesrecht te verdelen over twee wetten en ziet daartoe geen noodzaak. In dat verband achtte hij van belang dat de verdeling tussen de Kieswet en de Wet inrichting verkiezingsproces in opzet en uitwerking betrekkelijk willekeurig lijkt te zijn. Wanneer alle bepalingen betreffende verkiezingen in één Kieswet zijn ondergebracht, is het verkiezingsproces niet alleen voor de burgers maar ook voor uitvoerders meer inzichtelijk. De Kiesraad heeft daarom gepleit voor één algemene Kieswet. Verder adviseerde de Kiesraad af te zien van delegatie van wetgeving op essentiële onderdelen van het verkiezingsproces aan de uitvoerende macht (regering of minister) vanwege het bijzondere karakter van de Kieswet. Essentiële onderdelen van het verkiezingsproces mogen niet worden vormgegeven zonder een actieve medewetgevende rol van de Staten-Generaal, leidend tot wetgeving in formele zin. De Kiesraad is daarom van mening dat delegatie dient te worden beperkt tot detailpunten.

De Kiesraad stemt in met het uitgangspunt van het wetsvoorstel om het Nederlandse verkiezingsproces te laten aansluiten bij de internationale electorale standaarden. De Kiesraad acht de uitwerking daarvan echter tamelijk onevenwichtig. De Kiesraad heeft met nadruk geadviseerd om het beginsel van onafhankelijkheid onder de waarborgen op te nemen en deze uitdrukkelijker mee te nemen bij de inrichting van het verkiezingsproces. Verder onderschrijft de Kiesraad de wenselijkheid van een grotere invloed van de minister op het verkiezingsproces, maar is van mening dat het wetsvoorstel de balans te veel laat doorslaan in de richting van het gouvernementele model waardoor de noodzakelijke onafhankelijkheid onder druk komt te staan. Zo ziet de Kiesraad geen duidelijke noodzaak voor het goeddeels verdwijnen van de eigen verantwoordelijkheid in het optreden van gemeenten. De Kiesraad is van oordeel dat op gemeentelijk niveau veel zaken door middel van horizontaal toezicht kunnen worden afgedaan en betwijfelt de noodzaak van de inlichtingenplicht en aanwijzingsbevoegdheden. In algemene zin acht de Kiesraad het bovendien niet realistisch om te veronderstellen dat bijna het gehele verkiezingsproces vanuit Den Haag beheerst zou kunnen worden. Ook bepleit de Kiesraad handhaving van de rol van hoofdstembureaus bij de vaststelling van de verkiezingsuitslag. De Kiesraad acht het wenselijk dat centrale stembureaus transparant zijn over hun functioneren en doet daarvoor verschillende suggesties. De Kiesraad heeft echter ernstige bedenkingen bij de introductie van een algemene inlichtingenplicht voor centrale stembureaus die in alle fases van het verkiezingsproces en op elk moment geactiveerd kan worden, zeker waar die inlichtingenplicht in het teken staat van de regierol van de minister. Het vertrouwen in het noodzakelijk onafhankelijk functioneren van de centrale stembureaus kan daarmee onder druk komen te staan. De Kiesraad heeft geen bezwaar tegen een verplichting voor centrale stembureaus om de minister desgevraagd

van bericht en raad te voorzien (vergelijkbaar met de verplichting voor gemeentebesturen die is neergelegd in artikel 118 van de Gemeentewet). Tot slot is de Kiesraad van oordeel dat een onderzoek zoals voorgesteld in het wetsvoorstel risico's met zich brengt voor (het ervaren van) de legitimiteit van de uitslagen van de verkiezingen zelf. Het instrument onderzoek wordt doorgaans ingezet bij vermeende misstanden en kan de verwachting wekken dat de resultaten nog invloed zouden kunnen hebben op de uitslag, terwijl die dan al is vastgesteld. De Kiesraad geeft daarom de voorkeur aan het begrip evaluatie gericht op het aanbrengen van verbeteringen in het verkiezingsproces. Ook adviseert de Kiesraad het toezicht bij een onafhankelijke instantie te beleggen in plaats van uitbesteding van onderzoek aan extern ingehuurd.

Onder meer het advies van de Kiesraad vormde aanleiding om het wetsvoorstel nader te bezien. Naar verwachting zal het wetsvoorstel eind 2009 aan de Raad van State worden voorgelegd voor advies.¹⁸

Reactie van 9 december 2008 op het wetsvoorstel Wet Financiering Politieke Partijen

De Kiesraad heeft de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties geadviseerd over het aangepaste conceptwetsvoorstel Financiering Politieke Partijen. De Kiesraad staat positief tegenover het aangepaste wetsvoorstel, en heeft zich, onder verwijzing naar de eerdere adviezen over dit onderwerp, in hoofdlijnen beperkt tot de door de minister geformuleerde inhoudelijke wijzigingen. De Kiesraad heeft dit primair gedaan vanuit zijn toekomstige rol als toezicht houder op grond van deze wet. In eerdere reacties op dit wetsvoorstel heeft de Kiesraad de noodzaak onderstreept van een tijdige voorbereiding op de uitvoering van deze wet

Dit wetsvoorstel is nog niet ter behandeling voorgelegd aan de Tweede Kamer.

Advies van 16 december 2008 over de wijziging van de modellen behorend bij de Kieswet en het Kiesbesluit

Over een voorstel tot wijziging van de modellen behorend bij de Kieswet en het Kiesbesluit is een advies uitgebracht aan de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De modellen behoeven wijziging in verband met het schrappen van de mogelijkheid om via een stemmachine of via het internet een stem uit te brengen, de totstandkoming van de wet van 25 september 2008 tot wijziging van de Kieswet en enkele andere wetten houdende enkele technische aanpassingen (Stb. 2008, 405) en het wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet in verband met het verlenen van het kiesrecht voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement aan alle Nederlanders die in de Nederlandse Antillen en Aruba woonachtig zijn.

Gebleken is dat een groot aantal modellen niet in het voorstel is meegenomen en derhalve ongewijzigd blijft. De Kiesraad toonde begrip voor de keuze dat alleen die modellen gewijzigd zijn die direct geraakt worden door de genoemde drie wetswijzigingen, maar benadrukte dat hij graag ziet dat in een later stadium ook de overige modellen nog eens grondig tegen het licht worden gehouden. Hij is graag bereid aan een meer omvattende wijziging een bijdrage te leveren. De Kiesraad benoemde ook nog vier modellen die niet in het voorstel zijn meegenomen, maar die wel wijziging behoeven. De Kiesraad achtte de modellen in verwijzingen en indeling niet altijd even consistent. Onnodige verschillen tussen de modellen zijn naar zijn mening niet wenselijk. Een belangrijk voorbeeld in dit opzicht is de wijze waarop in de modellen wordt verwezen naar de verschillende vertegenwoordigende organen. De Kiesraad adviseerde dan ook de modellen waar nodig aan te passen.

Ten aanzien van de technische wijziging over het apart registreren van de uitgebrachte blanco

¹⁸ Handelingen Tweede Kamer, 2008-2009, nr. 91, pag. 7125-7140.

stemmen en ongeldige stemmen, is het de Kiesraad opgevallen dat alleen in de processen-verbaal van de zittingen van stembureaus en hoofdstembureaus het aantal blanco en ongeldige stemmen genoemd wordt. De Kiesraad vindt het gezien de achterliggende gedachte van de regeling – inzicht aan kiezers bieden in het aantal blanco stemmen – onwenselijk dat niet ook de centrale stembureaus via de modellen verplicht worden deze aantallen formeel vast te stellen en bekend te maken. De Kiesraad adviseerde de Kieswet op termijn zo aan te passen dat het totale aantal uitgebrachte blanco stemmen en ongeldige stemmen ook in deze processen-verbaal wordt opgenomen, en daarop in de betreffende modellen te anticiperen. Tot slot adviseerde de Kiesraad in de te wijzigen modellen naast de oproepingskaart de stempas te vermelden, ten einde verwarring bij met name stembureauleden te voorkomen.

Uit de vastgestelde Modellenregeling¹⁹ blijkt dat niet alle adviezen van de Kiesraad zijn overgenomen. Zo is in het proces-verbaal van de zitting van het centraal stembureau niet de mogelijkheid opgenomen uitgebrachte blanco en ongeldige stemmen apart te registreren. Evenmin is het advies overgenomen om het opkomstpercentage officieel vast te stellen en dit als officieel gegeven in het proces-verbaal van het centraal stembureau op te nemen. De Kiesraad herhaalt hier het belang van het waar mogelijk vereenvoudigen van de modellen, zoals bijvoorbeeld de verschillende processen-verbaal ten behoeve van de vaststelling van de uitslag en om ze gebruiksvriendelijker te maken.

Onderzoek

De Kiesraad heeft ter ondersteuning van zijn werkzaamheden, met name op het terrein van de advisering, een onderzoeksprogramma opgesteld. Het afgelopen jaar is in het kader van een adviesaanvraag over het wetsvoorstel Wet inrichting verkiezingsproces onderzoek verricht naar internationale electorale standaarden en hun mogelijke betekenis voor het Nederlandse verkiezingsproces. De werkzaamheden van twee stagiaires – uitmondend in twee masterscripties – zijn gevolgd door een kortlopende onderzoekopdracht. Hieruit is een document voortgekomen met daarin alle voor Nederland relevante internationale electorale standaarden.

19 Stb. 2009, nr. 46.

6 De Kiesraad als zelfstandig bestuursorgaan

6.1 Algemeen

De kieswettelijke taken omvatten werkzaamheden die de Kiesraad verricht als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, de Eerste Kamer en het Europees Parlement. De Kiesraad vervult bij gemeenteraads- en statenverkiezingen vooral een rol als informatiecentrum. Het secretariaat van de Kiesraad verstrekt informatie en hulp aan burgers, gemeenten, provincies en politieke partijen, onder meer in de vorm van circulaire en brieven en met een Informatiepunt Verkiezingen (in samenwerking met het ministerie van BZK).

In het jaar 2008 vonden geen verkiezingen plaats waarbij de Kiesraad als centraal stembureau direct betrokken was. Wel hebben in november 2008 gemeentelijke herindelingsverkiezingen en waterschapsverkiezingen plaatsgevonden.

6.2 Gemeentelijke herindelingsverkiezingen

Als besloten is tot samenvoeging van gemeenten, dienen er tussentijds verkiezingen plaats te vinden voor de gemeenteraad van de nieuwe gemeente. De herindelingswet, die specifiek voor een bepaalde herindeling geldt, bepaalt dat de herindeling altijd ingaat op 1 januari. De verkiezingen worden daarom in het najaar voorafgaand aan de datum van herindeling gehouden. De herindelingswet wijst daarnaast één gemeente aan die belast is met de organisatie van de verkiezingen.

In het najaar van 2008 hebben twee herindelingsverkiezingen plaats gevonden. De gemeenten Alkemade en Jacobswoude zijn hiermee met ingang van 1 januari 2009 gefuseerd tot de nieuwe gemeente Kaag en Braassem²⁰ en de gemeenten Bloemendaal en Bennebroek zijn met ingang van 1 januari 2009 gefuseerd tot de nieuwe gemeente Bloemendaal.²¹ De verkiezingen werden gehouden op woensdag 19 november 2008. Maandag 25 augustus was de laatste dag waarop politieke partijen een verzoek tot registratie van een aanduiding konden indienen en dinsdag 7 oktober was de dag van kandidaatstelling (de dag waarop de kandidatenlijsten worden ingediend).

De Kiesraad heeft bij herindelingsverkiezingen de verplichting om op grond van artikel G 1, achtste lid, van de Kieswet, op de veertigste dag voor de kandidaatstelling een openbare kennisgeving te doen van de bij hem voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer geregistreerde aanduidingen en namen van gemachtigden. Dit gebeurt met het oog op de zogenoemde doorwerking van deze aanduidingen naar de betreffende gemeenteraadsverkiezingen. De Kiesraad heeft deze publicatie voor de herindelingsverkiezingen in 2008 gedaan in de Staatscourant van 28 augustus 2008.

6.3 Vervulling van tussentijdse vacatures

De voorzitter van de Kiesraad heeft tot taak om bij het openvallen van een plaats in de Tweede Kamer, de Eerste Kamer of het Europees Parlement een kandidaat te benoemen als lid van het betreffende vertegenwoordigende orgaan.

²⁰ Stb. 2008, nr. 282.

²¹ Stb. 2008, nr. 281.

In 2008 zijn in de volgende aantallen vacatures opvolgers benoemd:

Vertegenwoordigende orgaan	Aantal tussentijdse vacatures	Verdeling over lijsten
Tweede Kamer	8	Christen Democratisch Appèl (CDA) 3 Partij van de Arbeid (P.v.d.A.) 1 GROENLINKS 1 SP (Socialistische Partij) 2 VVD 1
Eerste Kamer	0	
Europees Parlement	1	Partij van de Arbeid (P.v.d.A.) 1
Vertegenwoordigende orgaan	Aantal tussentijdse tijdelijke vacatures ivm ziekte of zwangerschap	Verdeling over de lijsten
Tweede Kamer	4	Christen Democratisch Appèl (CDA) 2 GROENLINKS 2

Bij het benoemen van opvolgers in opengevallen vacatures gaat de voorzitter van de Kiesraad, in zijn hoedanigheid als voorzitter van het centraal stembureau, na wie het hoogst op de rangschikking van kandidaten van de betreffende lijst staat die na de verkiezing is vastgesteld. Deze persoon komt voor benoeming in aanmerking. Het komt echter geregeld voor dat een kandidaat niet voor benoeming in een tussentijdse vacature in aanmerking wenst te komen. In een dergelijk geval kan de betreffende persoon een verklaring overleggen dat hij of zij niet voor benoeming in aanmerking wenst te komen en wordt hij of zij bij de benoemingsprocedure buiten beschouwing gelaten.²²

Om de hier genoemde taak goed te kunnen vervullen is geregeld contact geweest met de griffie van de Eerste en Tweede Kamer. Benoemingen in tussentijdse vacatures in het Europees Parlement lopen ook via de griffie van de Tweede Kamer.

Het jaar 2008 is het eerste jaar geweest waarin gebruik gemaakt is van de nieuwe regeling waarmee het voor leden van vertegenwoordigende organen mogelijk is om tijdelijk ontslag te nemen wegens zwangerschap en bevalling of ziekte.²³ In de Tweede Kamer is in dit jaar vier maal gebruik gemaakt van deze regeling. Overigens blijkt dat hier ook op gemeentelijk niveau veelvuldig gebruik van wordt gemaakt.

In vergelijking met het jaar 2007 zijn er, vooral in de Tweede Kamer, aanzienlijk minder vacatures geweest. In het jaar 2007 waren dit er namelijk 17 ten opzichte van 8 in het jaar 2008.

²² Zie de artikelen W 1 en W 2 van de Kieswet.

²³ Stb. 2006, nr. 418.

Dit verschil in aantal kan worden verklaard door de (ontbindings)verkiezingen die gehouden zijn in november 2006. Een aantal tot lid van de Tweede Kamer benoemde personen heeft vrijwel direct na deze verkiezingen, in begin 2007, ontslag genomen vanwege benoeming tot lid van het kabinet.

6.4 Ondersteunende Software Verkiezingen

Eén van de adviezen van de Commissie Besluitvorming Stemmachines in 2007²⁴ was om (alsnog) eisen te stellen aan software die wordt gebruikt voor het berekenen van de uitslag, inclusief de zetelverdeling. De staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft vervolgens eisen voor de centrale stembureaus geformuleerd en deze aan de voorzitter van de Tweede Kamer²⁵ en aan de Kiesraad gezonden. Vervolgens is de Kiesraad in overleg getreden met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en is afgesproken dat de Kiesraad deze software voor alle centrale stembureaus zal laten ontwikkelen. Afspraken tussen de VNG en de Kiesraad zijn vastgelegd in een convenant dat is gepubliceerd in de Staatscourant. In het convenant is onder meer opgenomen dat 'partijen er belang aan hechten dat bij alle verkiezingen op grond van de Kieswet dezelfde software wordt gebruikt'.

Tevens werd belang gehecht aan een (externe) Klankbordgroep met als taak 'de Kiesraad te adviseren over keuzes die gemaakt moeten worden in het proces van de aanbesteding en de ontwikkeling van het verkiezingsproces. Het Instellingsbesluit van deze groep is eveneens gepubliceerd in de Staatscourant.²⁶

Na in de zomer van 2008 een Europese (openbare) aanbestedingsprocedure te hebben doorlopen is de opdracht tot het ontwikkelen en beheren en onderhouden van deze software begin oktober gegund aan IVU Traffic technologies AG uit Duitsland. Om deze opdracht goed te kunnen aanbesteden zijn de eisen van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties vertaald in een Beschrijvend Document waarin ruim 100 eisen en wensen zijn opgenomen. De software zal zowel de kandidaatstelling als de berekening en vaststelling van de uitslag ondersteunen.

In oktober is direct gestart met de ontwikkeling van de software, waarbij gelet op de verkiezing van de leden van het Europees Parlement in juni 2009 al snel prioriteit is gegeven aan de software die gemeenten, politieke partijen en de Kiesraad bij die verkiezing gebruiken. De software heeft de naam Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV) gekregen.

6.5 Waterschapsverkiezingen

In november 2008 vonden er voor het eerst gelijktijdig voor alle waterschappen verkiezingen plaats.

Waterschapsverkiezingen vallen niet onder de werking van de Kieswet maar kennen een eigen wettelijk regime in de Waterschapswet en het Waterschapsbesluit. Hierin zijn onder meer opgenomen de invoering van het lijstenstelsel (waterschappen kenden het personenstelsel) en de mogelijkheid om naast het stemmen per brief ook via internet te stemmen. De Kiesraad heeft, vanwege het eigen wettelijk regime, formeel geen taak bij waterschapsverkiezingen. Wel heeft

²⁴ Rapport van de Commissie Besluitvorming Stemmachines van april 2007 is te raadplegen via de website van de Kiesraad.

²⁵ Kamerstukken II, 2007-2008, 31 200 VII, nr. 55.

²⁶ De Klankbordgroep bestaat uit: de heer mr. J. Smit (projectleider verkiezingen gemeente Groningen en lid namens de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken), de heer W.M.B. Stoker (lid van de Kiesraad en hoofd Verkiezingen gemeente Utrecht), de heer prof. dr. A.S. Tanenbaum (hoogleraar Computer Systems aan de Vrije Universiteit te Amsterdam), mevrouw drs. M. Veerbeek (juridisch adviseur bij - en lid namens - de Vereniging van Nederlandse Gemeenten) en de heer M. Wessling (beleidsadviseur bij de Consumentenbond te Den Haag).

de Kiesraad in 2007 een advies uitgebracht over het ontwerp-Waterschapsbesluit²⁷ en is er in 2008, met name ten aanzien van de registratieprocedure voor een belangengroepering, ambtelijk contact geweest.

Begin 2008 is een wijziging van de Waterschapswet tot stand gekomen in verband met de opening van de eis van volledige rechtsbevoegdheid voor belangengroeperingen die deelnemen aan de verkiezingen.²⁸ Deze aanpassing is opgenomen mede naar aanleiding van een discussie in de Eerste Kamer bij de behandeling van de wet Modernisering waterschapsbestel en is overeenkomstig het eerder genoemde advies van de Kiesraad.

De staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat heeft in september 2008 de Tweede Kamer geïnformeerd over het feit dat het stemmen via internet bij de waterschapsverkiezingen definitief geen doorgang zal vinden.²⁹ Uit deze brief blijkt dat de waterschappen besloten hebben, naar aanleiding van de bevindingen van het bureau Fox-IT die de staatssecretaris heeft geadviseerd over de internetstemvoorziening, hun voornemen om de kiezer in de gelegenheid te stellen zijn stem uit te brengen met behulp van internet in te trekken.

In november heeft de voorzieningenrechter in Den Haag een door de Stichting 'Wij vertrouwen stemcomputers niet' verzochte voorziening om de waterschapsverkiezingen in verband met een schending van het stemgeheim niet door te laten gaan, afgewezen. De Stichting achtte de garanties die de waterschappen afgaven voor de waarborging van het stemgeheim, niet ver genoeg gaan. De rechter achtte de onveiligheid van het proces onvoldoende bewezen.³⁰

Het gemiddelde opkomstpercentage was 24%. Zowel door het ministerie van Verkeer en Waterstaat als door de Unie van Waterschappen worden de waterschapsverkiezingen geëvalueerd. De Kiesraad heeft de staatssecretaris zijn hulp aangeboden bij deze evaluatie.

27 Het advies over het ontwerp-Waterschapsbesluit van 3 juli 2007 is te raadplegen via de website van de Kiesraad.

28 Kamerstukken II, 2007-2008, 31 319, nr. 1 ev.

29 Kamerstukken II, 2007-2008, 31 142, nr. 12.

30 Uitspraak van 11 november 2008 van de rechtbank 's-Gravenhage, 320128 / KG ZA 08-1209, LJN: BG3907.

7 Registratie van een aanduiding

7.1. Registratieverzoeken

Nadat de Kiesraad (als centraal stembureau) in 2006 het hoogste aantal registratieverzoeken in de geschiedenis van de Kiesraad had goedgekeurd, namelijk 74, registreerde de Kiesraad in 2007 een beduidend lager aantal verzoeken, te weten drie.

In 2008 nam dit aantal weer enigszins toe: de Kiesraad heeft dit verslagjaar vijf aanduidingen in het register voor de verkiezing voor het Tweede Kamer geregistreerd, en één in het register van aanduidingen voor de verkiezing voor het Europees Parlement.

Daarnaast is er één verzoek tot wijziging van een al geregistreerde aanduiding voor de Tweede Kamer ingewilligd. De Kiesraad heeft in 2008 geen verzoeken tot registratie afgewezen.

De volgende vijf aanduidingen zijn in 2008 nieuw geregistreerd in het register voor de verkiezing van de Tweede Kamer:

Trots op Nederland
de Ondernemerspartij
Partij voor het kind
Partij voor Mens en Spirit
Heel NL

De aanduiding 'Burgers voor Burgers Nederland' is in dit register gewijzigd in 'Burgers voor Burgerbelangen'.

In het register voor de verkiezing van het Europees Parlement is dit jaar de aanduiding 'NEWEUROPEANS' nieuw geregistreerd.

Er zijn geen politieke partijen die zich lieten registreren voor deelname aan de Eerste Kamerverkiezing.

7.2. Schraping van een geregistreerde aanduiding

Ingevolge artikel G 1, zevende lid, sub a, van de Kieswet jo. artikel Y 2 van de Kieswet schrapt het centraal stembureau de aanduiding in het register voor de verkiezing van de leden van de Eerste en Tweede Kamer en het Europees Parlement wanneer een politieke groepering die een aanduiding heeft laten registreren heeft opgehouden te bestaan. Het schrappen van een aanduiding in het register kan op verzoek van het bevoegd bestuur van de politieke groepering en kan ambtshalve. Gelet op de behandeling van nieuwe registratieverzoeken is het belangrijk de registers zo actueel mogelijk te houden: het moment van schrappen van een bestaande aanduiding kan van invloed zijn op de beoordeling van een nieuw registratieverzoek. De Kiesraad heeft hierin een eigen verantwoordelijkheid.

In 2008 heeft de Kiesraad ambtshalve de aanduidingen van een aantal politieke verenigingen geschrapt. Lijst Pim Fortuyn en Europa Transparant werden geschrapt, omdat beide verenigingen niet langer bestonden. In beide gevallen is beroep bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State aangetekend en is de Kiesraad in het gelijk gesteld. Ook de aanduiding Nieuw Rechts is ambtshalve uit de registers voor verkiezing van de Tweede Kamer en dat voor de verkiezing van het Europees Parlement geschrapt, nadat was gebleken dat in het Handelsregister was geregistreerd dat de ontbonden rechtspersoon Nieuw Rechts had opgehouden te bestaan.

7.3. Advies over de registratie van politieke groeperingen

In 2008 is de Kiesraad verschillende malen door gemeenten benaderd met de vraag hoe zij moeten omgaan met verzoeken tot registratie van lokale 'Trots op...' partijen (bij voorbeeld Trots op Heerlen). Gemeenten vroegen zich af of zij een dergelijk registratieverzoek konden accepteren, nu de aanduiding 'Trots op Nederland' op landelijk niveau door de Kiesraad is geregistreerd. Omdat deze zaak precedentwerking kon hebben, heeft de Kiesraad via zijn website brede bekendheid gegeven aan het door hem aan gemeenten verstrekte advies.

De Kiesraad meent dat, op grond van de afwijzingsgrond in artikel G 3, vierde lid, onder sub b, van de Kieswet, tenzij aangetoond kan worden dat de lokale partij onderdeel uitmaakt van de landelijke partij 'Trots op Nederland', afwijzend op een dergelijk registratieverzoek moet worden beslist. Dit is overigens ook in lijn met recente jurisprudentie. Gelet op het samenstel van woorden is het immers verwarrend dat de aanduiding van een lokale 'Trots op (plaatsnaam)' partij in hoofdzaak overeenstemt met een reeds geregistreerde aanduiding van een andere politieke groepering, in dit geval Trots op Nederland. Bovendien zou de indruk kunnen ontstaan dat de lokale partij onderdeel is van of ressorteert onder de landelijke partij 'Trots op Nederland'. Het ligt anders als de aanduiding van een lokale 'Trots op...' partij eerder is geregistreerd dan de aanduiding 'Trots op Nederland' in het register voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer (dit gebeurde op 16 april 2008). In dat geval is deze eerdere registratie wel rechtsgeldig en onherroepelijk. Omdat de aanduiding 'Trots op Nederland' op het moment van een dergelijke registratie nog niet landelijk geregistreerd was, kon toen immers nog niet aan die aanduiding 'Trots op Nederland' worden getoetst. Een en ander impliceert dat de aanduiding 'Trots op Nederland' te zijner tijd niet in die gemeente kan worden gebruikt bij de gemeenteraadsverkiezingen, omdat er al een eerdere lokale 'Trots op...' partij was geregistreerd. De Kiesraad heeft op 6 juli 2009 het verzoek van Trots op Nederland op de aanduiding te wijzigen in TROTS OP NEDERLAND LIJST RITA VERDONK gehonoreerd.

7.4. Beleidsregel 'Schrijfwijze van een aanduiding'

De voorschriften in de Kieswet over de schrijfwijze van aanduidingen van politieke partijen die zich willen registreren geven niet altijd voldoende houvast, zo bleek uit de vele vragen die de Kiesraad van politieke partijen en gemeenten ontving. De Kiesraad heeft daarom in een op 20 maart 2008 gepubliceerde beleidsregel verhelderd hoe deze voorschriften dienen te worden geïnterpreteerd. In deze Beleidsregel 'Schrijfwijze van een aanduiding' wordt bijvoorbeeld antwoord gegeven op vragen omtrent het gebruik van hoofdletters en cursieve, vet gedrukte, onderstreepte letters en tekens.

8 Rechtszaken

In 2008 deden verschillende gerechtelijke instanties uitspraak op het gebied van het kiesrecht. De Kiesraad volgt deze uitspraken nauwlettend, voor zover hij niet al partij is in een zaak of als deskundige wordt gehoord.

De onderwerpen van geschil liepen in 2008 uiteen. Hierna volgen de uitspraken in de twee zaken waarbij de Kiesraad partij was. Verder was de Kiesraad betrokken bij één zaak als deskundige. Tot slot zijn enkele zaken genoemd die op het terrein van de verkiezingen belangrijke uitspraken betreffen.

Zaken waarbij de Kiesraad partij was

Op 12 juni 2007 is door een kandidaat van de zogenoemde blanco lijst nummer 14 beroep ingesteld bij de rechtbank Rotterdam tegen de weigering van de Kiesraad om over te gaan tot terugbetaling van een waarborgsom die was betaald voor deelname aan de verkiezing van de Tweede Kamer van november 2006. De rechtbank Rotterdam heeft het daartegen door hem ingestelde beroep ongegrond verklaard. De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State verklaarde het hoger beroep van de kandidaat eveneens ongegrond.³¹

De Afdeling heeft in zijn uitspraak van 11 februari 2009 ambtshalve geoordeeld dat aan de Kiesraad zowel in de Kieswet als in het Kiesbesluit geen uitdrukkelijke bevoegdheid is toegekend ter zake van de teruggave van waarborgsommen. Volgens de Afdeling heeft de Kiesraad met zijn weigering tot teruggave van de waarborgsommen wel beoogd enig rechtsgevolg in het leven te roepen. In dat verband heeft de Afdeling gewezen op artikelen H 3, eerste en tweede lid, van het Kiesbesluit waaruit volgt dat de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de gestorte waarborgsommen onder zich houdt en slechts tot teruggave van die sommen overgaat, indien de Kiesraad hem daartoe de mededeling heeft gedaan, als bedoeld in artikel H 3, tweede lid, van het Kiesbesluit. Ten aanzien van het betoog van de kandidaat dat de Kiesraad hem onjuiste inlichtingen heeft verschaft ten tijde van de aanmelding van zijn politieke groepering als blanco lijst, oordeelde de Afdeling dat de kandidaat aan het bepaalde in artikel H 12 van de Kieswet geen aanspraak op teruggave van de door hem betaalde waarborgsom kan ontlenen. Volgens de kandidaat is hem door de Kiesraad ten onrechte niet medegedeeld dat hij bij deelname van zijn groepering aan de verkiezing als blanco lijst niet in aanmerking zou komen voor zendtijd voor politieke partijen.

Hierop heeft de Afdeling geoordeeld dat de rechtbank met juistheid onder verwijzing naar het bepaalde in artikel 39c van de Mediawet heeft overwogen dat uitsluitend het Commissariaat voor de Media over het toekennen van zendtijd voor politieke partijen kon besluiten en daarover, zo van de zijde van de Kiesraad al onjuiste of onvolledige mededelingen zijn verstrekt, deze daartoe niet bevoegd was. De Afdeling verklaarde het door de kandidaat ingestelde hoger beroep zoals, gezegd, ongegrond.

Bij besluit van 28 maart 2008 heeft de Kiesraad, handelend als centraal stembureau voor de verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer, de aanduiding 'Fortuyn' geschrapt uit het register voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer. Bij besluit van dezelfde datum heeft de Kiesraad, handelend als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement, de aanduiding 'Lijst Pim Fortuyn' geschrapt uit het register voor de ver-

³¹ Uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 11 februari 2009, zaak nr. 200804861 (www.raadvanstate.nl).

kiezing van de leden van het Europees Parlement. Tegen deze besluiten heeft de fractievoorzitter van de gemeenteraadsfractie 'Lijst Pim Fortuyn' te Eindhoven bij de Raad van State beroep ingesteld. De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State heeft het ingestelde beroep ongegrond verklaard.³²

De Kiesraad heeft de aanduiding 'Fortuyn' en 'Lijst Pim Fortuyn' met toepassing van artikel G 1, zevende lid, van de Kieswet uit de desbetreffende registers geschrapt, omdat de politieke groepering 'Lijst Pim Fortuyn' heeft opgehouden te bestaan. De fractievoorzitter betoogde dat de politieke groepering 'Lijst Pim Fortuyn' niet heeft opgehouden te bestaan. Volgens de fractievoorzitter is de vereniging 'Lijst Pim Fortuyn' op onrechtmatige wijze, in strijd met de statuten, opgeheven. Hetzelfde geldt volgens hem voor de uitschrijving uit het Handelsregister. Ook heeft de Kiesraad volgens hem de aanduidingen 'Fortuyn' en 'Lijst Pim Fortuyn' ten onrechte geschrapt. Tot slot had de Kiesraad volgens hem tenminste de uitkomst van de tegen de opheffing en de uitschrijving uit het Handelsregister gerichte beroepsprocedures dienen af te wachten alvorens de desbetreffende aanduidingen te schrappen.

De Afdeling oordeelde dat de Kiesraad zich terecht op het standpunt heeft gesteld dat uit de gegevens uit het Handelsregister blijkt dat de vereniging 'Lijst Pim Fortuyn' is opgeheven en de politieke groepering daarmee opgehouden heeft te bestaan. Of de opheffing van de vereniging al dan niet op rechtmatige wijze is geschied en of de wijziging van de gegevens uit het Handelsregister al dan niet rechtmatig is, staat volgens de Afdeling niet ter beoordeling aan de Kiesraad en gaat derhalve ook het bereik van het geding te buiten. De Afdeling oordeelde verder dat nu uit het Handelsregister blijkt dat de vereniging 'Lijst Pim Fortuyn' feitelijk is opgeheven, de Kiesraad bevoegd was de desbetreffende aanduidingen te schrappen uit de registers. Ten slotte oordeelde de Afdeling dat de Kiesraad niet gehouden was de uitkomst van de onder meer door de fractievoorzitter tegen het opheffingsbesluit en de wijziging van het Handelsregister aangespannen civielrechtelijke procedures af te wachten.

Zaken waarbij de Kiesraad op verzoek van de rechter als deskundige optrad

Het dagelijks bestuur van de Rotterdamse deelgemeente Prins Alexander heeft een gemeenteraadslid gewaarschuwd dat hij niet langer voldoet aan een vereiste voor lidmaatschap van de raad van de deelgemeente Prins Alexander. De Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State verklaarde het beroep van het gemeenteraadslid ongegrond.³³

Het dagelijks bestuur van de deelgemeente Prins Alexander had het desbetreffende gemeenteraadslid een waarschuwing, als bedoeld in artikel X 5, tweede lid, van de Kieswet gegeven, omdat hij zijn werkelijke woonplaats niet in de deelgemeente heeft en derhalve niet aan één van de vereisten voor het lidmaatschap van de deelraad voldeed. Hieraan heeft het dagelijks bestuur ten grondslag gelegd dat de in de deelgemeente gelegen woning, waar het gemeenteraadslid tot medio december 2007 heeft gewoond en waar hij in de gemeentelijke basisadministratie stond ingeschreven, leeg stond en te huur werd aangeboden. De Afdeling oordeelde dat, nu niet in geschil is, dat de eerder door het gemeenteraadslid bewoonde woning leeg stond en te huur werd aangeboden en gelet op hetgeen het gemeenteraadslid hierover heeft verklaard, het dagelijks bestuur zich op het standpunt mocht stellen dat deze ten tijde van de waarschuwing, hoewel ingeschreven in de gemeentelijke basisadministratie, niet aan het voor het lidmaatschap van de deelraad gestelde vereiste van het zijn van ingezetene van de deelgemeente voldeed. Nu het desbetreffende gemeenteraadslid voorts geen formele kennisgeving

32 Uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 25 juni 2008, zaak nrs. 200802415/1 en 200802416/1.

33 Uitspraak van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 29 april 2008, zaak nr. 200801320/1 (www.raadvanstate.nl).

aan de deelraad, als bedoeld in artikel X 5, eerste lid, van de Kieswet heeft gedaan, heeft het hem terecht met toepassing van het bepaalde in het tweede lid van dat artikel gewaarschuwd. Dat het gemeenteraadslid zijn werkelijke woonplaats weer binnen de deelgemeente heeft en het niet voldoen aan dat vereiste derhalve tijdelijk van aard was, leidt niet tot een ander oordeel, reeds omdat dit een omstandigheid van na dat besluit is die aan de rechtmatigheid daarvan niet afdoet.

Overige zaken

De officier van justitie heeft hoger beroep ingesteld tegen het vonnis van de rechtbank 's-Hertogenbosch³⁴ die in april 2007 een stembureaulid (en kandidaat voor de verkiezingen voor de raad van de gemeente Landerd) vrij heeft gesproken van manipulatie van de stemcomputer (artikel 127 Wetboek van Strafrecht). Verdachte zou meerdere keren een stem op zichzelf hebben uitgebracht. Het gerechtshof 's-Hertogenbosch³⁵ vernietigde het vonnis van de rechtbank en veroordeelde in hoger beroep de verdachte voor het manipuleren van de stemmachine tot een werkstraf van 240 uur en zes maanden voorwaardelijke gevangenisstraf.

De NV NEDERLANDSE APPARATENFABRIEK NEDAP (NEDAP) had bezwaar gemaakt tegen een besluit van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties tot intrekking van de 'Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997'. Voorts heeft de staatssecretaris besloten dat de goedkeuringen die op basis van de regeling zijn verleend komen te vervallen. Tegen dit besluit heeft NEDAP bezwaar gemaakt en hangende de bezwaarprocedure de voorzieningenrechter te Zutphen verzocht een voorlopige voorziening te treffen. Bij besluit van 7 april 2008 heeft de staatssecretaris een beslissing op bezwaar genomen. Het verzoek om een voorlopige voorziening is ingetrokken.

De Stichting 'Wij vertrouwen stemcomputers niet' verzocht in een voorlopige voorziening het goedkeuringsbesluit van 2 maart 2007 van de minister van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties ten aanzien van een drietal typen stemmachines te schorsen. De voorzieningenrechter van de rechtbank Amsterdam verklaarde het beroep gegrond en overwoog dat de goedkeuring van deze stemmachines in strijd is met de artikelen J 33 van de Kieswet en J 14 en J 14a van het Kiesbesluit en met de 'Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997'. Het daartegen door NV NEDERLANDSE APPARATENFABRIEK NEDAP ingestelde hoger beroep is uiteindelijk ingetrokken.

De burgemeesters van Venlo en Maastricht hadden aangifte gedaan bij het Openbaar Ministerie Maastricht van valsheid in geschrifte tegen de voorzitter van de Partij voor de Jongeren. De rechtbank Maastricht heeft hem veroordeeld tot tweehonderd uur taakstraf voor het vervalsen van 59 van de 70 ondersteuningsverklaringen die hij nodig had voor deelname aan de provinciale statenverkiezing in Limburg.

De Nationale ombudsman heeft uitspraak gedaan³⁶ over een klacht inzake een stembureaulid dat gedurende de dag van de stemming een periode afwezig was. Dit was aanleiding voor de burgemeester van Muiden om betrokkene mede te delen dat geen gebruik meer gemaakt zou worden van haar diensten als lid van een stembureau. De ombudsman oordeelde dat het besluit om het stembureaulid voor een volgende verkiezing niet meer als lid van een stembureau op te roepen redelijk is te achten. Om een ordelijk en eerlijk verloop van de verkiezingen te waarborgen is in artikel J 12 van de Kieswet opgenomen dat op een stembureau drie personen

34 Vonnis van 19 april 2007 van de rechtbank 's-Hertogenbosch ZAAK NR. 21-005245-06, LJN: BA9085.

35 Arrest van het gerechtshof 's-Hertogenbosch van 18 januari 2008, LJN: BC2171.

36 Uitspraak van de Nationale ombudsman van 29 november 2007, nr. 2007/276.

zitting hebben: één voorzitter en twee leden. Voor een belangrijk evenement als een verkiezing is de inzet van vele personen nodig. Volgens de ombudsman moet een bestuursorgaan erop kunnen vertrouwen dat degenen die het uitnodigt om aan de verkiezingen mee te werken op de hoogte zijn van de regels en daarnaar weten te handelen.

9 Communicatie

9.1 Wet openbaarheid van bestuur

De Wet openbaarheid van bestuur (Wob) regelt zowel de actieve als de passieve openbaarmaking van documenten. De Kiesraad geeft aan de actieve openbaarmakingsverplichting van artikel 8 van de Wob invulling door het plaatsen van zoveel mogelijk relevante documenten op zijn website, door het uitgeven van persberichten en voorlichtingsmateriaal.

Burgers en journalisten doen regelmatig een beroep op de Wob om informatie op te vragen. De Kiesraad streeft ernaar Wob-verzoeken zoveel mogelijk binnen de wettelijke termijnen af te doen, maar is daar, vanwege het complexe karakter van sommige verzoeken, niet in alle gevallen in geslaagd. De Kiesraad heeft in 2008 vier Wob-verzoeken ontvangen en afgedaan, waaronder een omvangrijk verzoek van de Stichting 'Wij vertrouwen stemcomputers niet'.

Uitgebrachte adviezen waren vaak een aanleiding voor contact met de media, al dan niet naar aanleiding van persberichten van de Kiesraad hierover. Ten slotte wordt door het secretariaat veel achtergrondinformatie over de werking van het kiesstelsel en de diverse wettelijke voorschriften aan de media verstrekt.

In de loop van 2008 is de nieuwe website van de Kiesraad de lucht in gegaan. De aangeboden informatie is grotendeels vernieuwd.

9.2 Databank verkiezingsuitslagen

In 2008 is opdracht verleend aan een ICT-bedrijf een databank te bouwen ten behoeve van de publicatie van historische en actuele verkiezingsuitslagen. De databank zal in eerste instantie gevuld zijn met verkiezingsuitslagen voor de Tweede Kamer vanaf 1848 en recente uitslagen voor andere vertegenwoordigende lichamen. In de toekomst zal de databank ook lange tijdreeksen bevatten voor de verkiezingen voor gemeenteraden, provinciale staten en de Eerste Kamer. De verkiezingsuitslagen kunnen in tabel of kaartvorm worden bekeken, terwijl het ook mogelijk is de data te downloaden.

9.3 Publicaties

In 2008 is de bundel 'Fraude en ongewenste beïnvloeding bij verkiezingen' uitgekomen. In deze bundel staan onder meer de lezingen die zijn uitgesproken op het symposium op 13 december 2007 ter gelegenheid van het 90-jarig bestaan van de Kiesraad.

In 2008 zijn verder verschenen de publicaties 'Uitslag van de verkiezingen voor de Tweede Kamer van 22 november 2006', 'Statistische gegevens inzake de statenverkiezingen 7 maart 2007' en 'Statistische gegevens en de Uitslag van de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer van 29 mei 2007'.

10 Internationale ontwikkelingen

De Kiesraad maakt deel uit van Europese en internationale netwerken van verkiezingsautoriteiten en deskundigen. Hij participeert actief in vergaderingen van internationale organisaties, en ontvangt ook met enige regelmaat bezoekers uit het buitenland, met name rond verkiezings-tijd. Deze werkzaamheden hebben twee doelen: het leveren van een bijdrage aan de andere werkzaamheden van de Kiesraad (bij voorbeeld door vergroting van de kennis van relevante internationale ontwikkelingen) en het leveren van een bijdrage aan de ontwikkelingen rond verkiezingen in andere landen. Het laatste doel wordt gerealiseerd door het ontvangen van internationale delegaties in Nederland en het geven van informatie over het Nederlandse kiesstelsel.

In juli 2008 heeft de secretaris-directeur van de Kiesraad het congres van de OVSE (Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa) bezocht in Oostenrijk (Wenen), met als onderwerp evaluatie van verkiezingswaarneming.

Van 6 tot en met 9 augustus 2008 vond ook in Oostenrijk, maar nu in Bregenz, de derde internationale conferentie plaats over elektronisch stemmen. De organisatie van de conferentie was in handen van het Competence Center for Electronic Voting and Participation, ondersteund door de Raad van Europa.

De ongeveer honderd deelnemers aan de conferentie kwamen vooral uit de EU-lidstaten, maar ook uit landen als de Verenigde Staten, Canada, Argentinië, Brazilië en Kenia. Het gezelschap bestond vooral uit vertegenwoordigers van de overheid, wetenschappers en technische experts. Ook hier was de Kiesraad vertegenwoordigd. Een medewerker van de Kiesraad heeft, overigens op uitnodiging van het congres en op eigen titel, een presentatie gehouden.

In november vond in Brussel het 5e zogenaamde EMB (Electoral Management Bodies) congres plaats, met als thema 'Stemmen op afstand'. Namens de Kiesraad waren de voorzitter en de secretaris-directeur aanwezig.

Ook in november nodigde IFES (International Foundation for Electoral Systems) de voorzitter van de Kiesraad uit om deel te nemen aan een programma met betrekking tot de verkiezingen in de Verenigde Staten.

In december 2008 ten slotte heeft de Kiesraad op verzoek van het NIMD (Nederlands Instituut voor Meerpartijen Democratie) een delegatie ontvangen van vertegenwoordigers van 9 Afrikaanse landen (directeuren van centra voor meerpartijendemocratie in diverse Afrikaanse landen en een aantal Afrikaanse politici). De Kiesraad informeerde betrokkenen over de vraag over hoe een kiesraad vormgegeven kan worden en welke voorwaarden/waarborgen nodig zijn om tot een onafhankelijke kiesraad te komen.

Vooruitlopend op 2009 is nu al het vermelden waard dat de Kiesraad samen met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de organisatie van het 6e EMB-congres op zich heeft genomen. Dit zal plaatsvinden op 30 november en 1 december 2009.

11 Financiën

In 2008 bedroeg het budget van de Kiesraad € 2.442.000,-.

In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen van de werkbegroting van de Kiesraad en de in 2008 gerealiseerde uitgaven.

Begroting en realisatie Kiesraad 2008

	<i>Werkbegroting</i>	<i>Gerealiseerde uitgaven</i>
Personeel (salariskosten, vast en tijdelijk personeel)	€ 1.145.000,-	€ 804.586,-
Materieel	€ 1.297.000,-	€ 1.292.476,-
Totaal	€ 2.442.000,-	€ 2.097.062,-

Het budget van de Kiesraad laat in 2008 een onderuitputting zien. Deze onderuitputting is ontstaan doordat de ontwikkeling van de ondersteunende software voor verkiezingen vertraging heeft opgelopen en een deel van de kosten van en de inhuur voor dit project in het nieuwe begrotingsjaar worden gemaakt.

In het overzicht zijn niet de ontvangsten van waarborgsommen opgenomen. Deze waarborgsommen voor de registratie van een aanduiding en voor de kandidaatstelling van politieke partijen worden op een aparte rekening geboekt, aangezien zij vervallen aan de Staat als zij niet worden teruggestort aan degenen die de waarborgsommen hebben betaald.

De voorzitter van de Kiesraad ontvangt een vergoeding ter hoogte van een bezoldiging voor 0,3 fte in schaal 18 BBRA. De leden van de Kiesraad ontvangen een vacatievergoeding van € 235,- per vergadering.

Bij het secretariaat van de Kiesraad zijn geen personen werkzaam waarop de Wet Openbaarmaking uit Publieke middelen gefinancierde Topinkomens van toepassing is.

De Kiesraad rapporteert financiële bijzonderheden via de verantwoordingscyclus van de begroting van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (Hoofdstuk VII van de Rijksbegroting). De gelden voor de Kiesraad zijn in 2008 opgenomen in artikel 1.3 van deze begroting.

Bijlage

Beleidsregel Schrijfwijze van een aanduiding

Beleidsregel van de Kiesraad van 10 maart 2008 inzake de schrijfwijze van aanduidingen die op grond van artikel G 1 van de Kieswet bij de Kiesraad in de hoedanigheid als centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, Eerste Kamer en Europees Parlement worden geregistreerd.

Het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, Eerste Kamer en Europees Parlement (hierna: de Kiesraad)

Gelet op artikel G 1 jo. artikel Y 2, en artikel Q 6 van de Kieswet en artikel 1:3, vierde lid, jo. artikel 4:81, eerste lid, van de Algemene wet bestuursrecht;

Besluit

Ten aanzien van de schrijfwijze van aanduidingen die in het register van aanduidingen ten behoeve van de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, Eerste Kamer en Europees Parlement worden geregistreerd, het volgende beleid te hanteren en artikel G 1 jo. artikel Y 2 en artikel Q 6 van de Kieswet als volgt te interpreteren:

- a. een aanduiding bestaat uit letters, eventueel aangevuld met cijfers of andere tekens;
- b. aanduidingen worden op een gelijke wijze en met hetzelfde lettertype weergegeven;
- c. een aanduiding bestaat uit hoofd- of kleine letters of een combinatie van beide;
- d. een aanduiding wordt in steilschrift geregistreerd;
- e. tekens in combinatie met letter(s) en/of cijfers worden geregistreerd, mits de tekens functioneel zijn in relatie tot de rest van de aanduiding;
- f. logo's, beeldmerken, plaatjes of emoticons in een aanduiding worden niet geregistreerd.

Dit besluit treedt in werking met ingang van de tweede dag na dagtekening van de Staatscourant waarin het wordt geplaatst. Deze beleidsregel wordt aangehaald als: Beleidsregel van de Kiesraad omtrent de schrijfwijze van een aanduiding.

Den Haag, 10 maart 2008.

H.R.B.M. Kummeling
voorzitter

J. Schipper-Spanninga
secretaris-directeur

Toelichting

Wettelijk kader

Dit is een beleidsregel als bedoeld in artikel 1:3, vierde lid, van de Algemene wet bestuursrecht (hierna: Awb). De bevoegdheid van de Kiesraad tot het vaststellen van deze beleidsregel is gebaseerd op artikel 4:81, eerste lid, Awb. Op grond van artikel G 1, eerste lid, en artikel Y 2 van de Kieswet, kunnen politieke groeperingen (partijen) die een vereniging met volledige rechtsbevoegdheid zijn, de Kiesraad schriftelijk verzoeken de aanduiding waarmee zij voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer of Europees Parlement op de kandidatenlijst wensen te worden vermeld, in te schrijven in een register dat door de Kiesraad wordt bijgehouden. Blijkens artikel Q 6, eerste lid, van de Kieswet, geldt een voor de Tweede Kamerverkiezingen geregistreerde aanduiding ook voor de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer en op grond van artikel Q 6, tweede lid, kan een apart verzoek tot registratie van een aanduiding voor de Eerste Kamerverkiezingen worden gedaan.

Uit artikel G 1, vierde lid, onder d, volgt dat de Kiesraad onder meer afwijzend op een registratieverzoek beschikt indien een aanduiding meer dan 35 letters of andere tekens bevat. Hiermee wordt beoogd te voorkomen dat te lange aanduidingen door ruimtegebrek niet meer boven de kandidatenlijst kunnen worden geplaatst. Bij toepassing van deze regel worden ook cijfers meegeteld. Leestekens, verbindingsstreepjes, haakjes en spaties worden buiten beschouwing gelaten. Deze interpretatie van de wettelijke bepalingen is gestoeld op het gestelde tijdens de parlementaire behandeling van de Kieswet 1989.

Kader beleidsregel

De Kieswet spreekt slechts van een maximum van 35 'letters' of 'tekens'. De Kieswet geeft geen antwoord op de vraag of het gebruik van hoofdletters en cursieve, vet gedrukte, onderstreepte letters en tekens is toegestaan. Ook de parlementaire behandeling verschaft geen duidelijkheid over de schrijfwijze van een aanduiding. De Kiesraad acht het, gelet op in de praktijk gerezen vragen, van belang hier helderheid in te verschaffen en heeft derhalve beleid ter zake geformuleerd. Politieke partijen die voornemens zijn een verzoek tot registratie van een aanduiding in te dienen, kunnen van deze beleidsregel kennisnemen en hier bij de indiening van hun registratieverzoek rekening mee houden.

Puntsgewijze toelichting

- ad b. Aanduidingen worden allen op gelijke wijze, dat wil zeggen in het zelfde lettertype, geregistreerd en weergegeven. Aanduidingen worden boven de kandidatenlijst geplaatst zoals zij zijn opgenomen in het register.
- ad d. Een aanduiding wordt in steilschrift geregistreerd. Dit betekent dat een cursieve, vetgedrukte en/of onderstreepte aanduiding niet als zodanig wordt geregistreerd. Hiernaast wordt de aanduiding niet in een specifiek lettertype geregistreerd.
- ad e. Voorbeelden zijn 'Registratie!' en 'Registratie 18+'. Met functioneel in relatie tot de rest van de aanduiding wordt bedoeld dat de tekens een specifieke betekenis toevoegen aan de uitdrukking van de letter(s) en/of cijfers.

Opgemerkt wordt dat politieke partijen in hun campagne-uitingen vanzelfsprekend wel vrij zijn om andere schrijfwijzen, lettertypen, beeldmerken, kleuren enzovoorts te gebruiken, ongeacht de regels voor de schrijfwijze van een geregistreerde aanduiding.

H.R.B.M. Kummeling
voorzitter

J. Schipper-Spanninga
secretaris-directeur

